

Ανατέμνοντας τη ρωσική λογοτεχνία

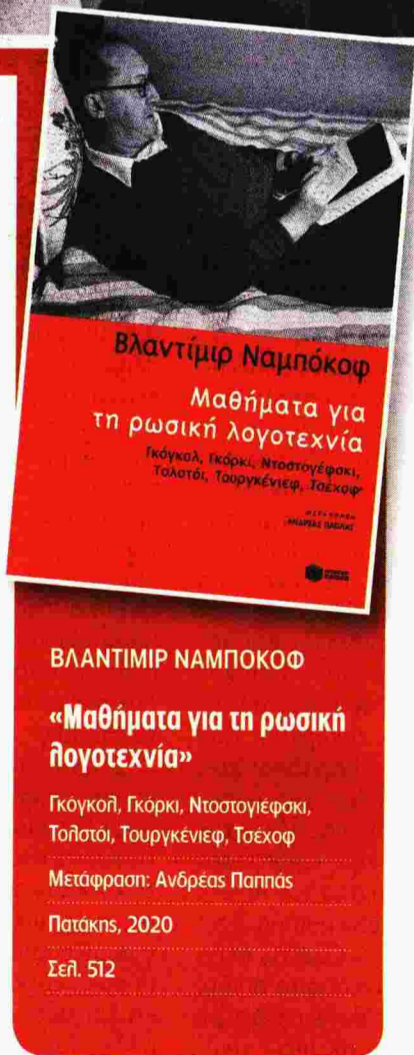
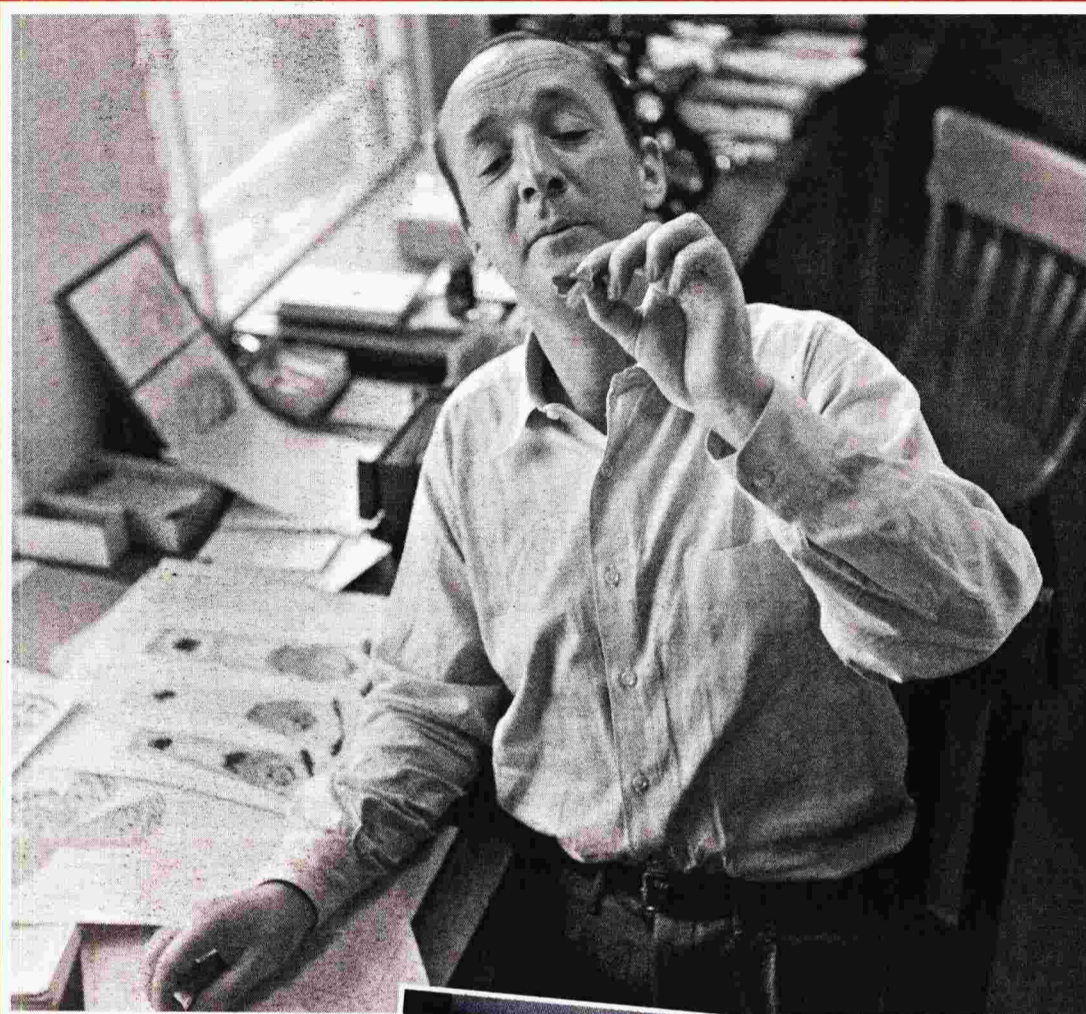
► Του **ΧΡΗΣΤΟΥ ΒΑΣΜΑΤΖΙΔΗ**

Ο Βλαντίμιρ Ναμπόκοφ από το έτος 1940 παρέδιδε μαθήματα σε αμερικανικά πανεπιστήμια, αφενός για τους μεγάλους συγγραφείς της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας, αφετέρου για τη μεταφρασμένη στ' αγγλικά ρωσική λογοτεχνία. Ο Fredson Bowers επιμελήθηκε τον τόμο με τίτλο *Μαθήματα για τη ρωσική λογοτεχνία*, που κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Πατάκη σε ρέουσα μετάφραση Ανδρέα Παππά. Πρόκειται για τις γραπτές σημειώσεις του συγγραφέα που αποτέλεσαν το αντικείμενο των παραδόσεων του χωρίς τον σκοπό δημοσίευσής. Γι' αυτό κατά την ανάγνωση του βιβλίου θα παρατηρήσει κανείς διαφορές στο ύφος και στην έκταση των κειμένων, αλλά και στον τρόπο παρουσίασης των συγγραφέων και των επιμέρους έργων τους. Αυτού του τύπου οι «υψομετρικές» διαφορές μπορεί να κουράσουν τον αναγνώστη που ζητάει συγκεκριμένο ρυθμό ή και ειρμό. Ο επιμελητής του έργου, πάντως, δίνει επαρκείς εξηγήσεις για τους λόγους αυτών των διαφορών και η αναγνωστική επιμονή θα αναδείξει την ουσία των σημειώσεων του Ναμπόκοφ για τη λογοτεχνία της πατρίδας του.

Στην έκδοση εντάσσεται και ένα μικρό σχετικά δοκίμιο με τίτλο «Ρώσοι συγγραφείς, λογοκριτές και αναγνώστες», στο οποίο ο Ναμπόκοφ αναπτύσσει εν συντομία τη λογοτεχνική κατάσταση στην προεπαναστατική Ρωσία του τέλους του 19ου αιώνα, εκεί δηλαδή που ο Ρώσος λογοτέχνης προσπαθούσε και μπορούσε ακόμη να γράφει ελεύθερα τις σκέψεις του παρά τις απρόβλεπτες αντιδράσεις από τους τσάρους και τους κάθε λογής μικρόνοες λογοκριτές. Αντίθετα, σπληνιτεύει αμείλικτα το καθεστώς, θεωρώντας ότι έθεσε «τις βάσεις για μία λογοτεχνία πρωτόγονη, η οποία χαρακτηριζόταν από επαρχιωτισμό, "πολιτικοποιημένη", που ελεγχόταν απόλυτα από το κράτος, εξαιρετικά συντηρητική και συμβατική».

Πώς όμως άνθησε η λογοτεχνία του 19ου αιώνα και των πρώτων χρόνων του 20ού; Πώς οι Ρώσοι συγγραφείς, όπως ο Τσέ-

χοφ, ο Τουργκένιεφ ή ο Τολστόι, κέρδισαν τη δόξα της αιωνιότητας στο κλασικό ρεπερτόριο της παγκόσμιας λογοτεχνίας; Ο Ναμπόκοφ δίνει την εξήγηση: χάρη στον επαρκή και «αξιοθαύμαστο» αναγνώστη. Όπως γράφει ο ίδιος, «θα έλεγα ότι απ' όλους τους χαρακτηριστές που πλάθει ένας μεγάλος συγγραφέας, οι πιο ενδιαφέροντες είναι οι αναγνώστες του... Ο καλός, ο υψηλών προδιαγραφών αναγνώστης δεν ταυτίζεται με τον πρωταγωνιστή ή την πρωταγωνίστρια του βιβλίου, αλλά με το πνεύμα που συνέλαβε και έγραψε αυτά που διαβάζει». Οι παραδόσεις του Ναμπόκοφ στηρίζονται σε αυτό το αξίωμα. Σημαντικά έργα της ρωσικής λογοτεχνίας παρουσιάζονται με την παράθεση μεγάλων κειμενικών εκτάσεων συνοδευόμενα από λεπτομερή ανάλυση, απαιτώντας την υπομονή του αναγνώστη. Φωτίζοντας τις «γωνίες» των έργων, ο Ναμπόκοφ οριστικοποιεί «την ανάφλεξη των αισθήσεων χωρίς την οποία ένα βιβλίο είναι νεκρό σώμα».

Το ταξίδι στη ρωσική λογοτεχνία αρχίζει με τον Νικολάι Γκόγκολ και το έργο του *Νεκρές Ψυχές*. Ο Ναμπόκοφ με αφοριστικό ύφος επιτάσσει τον αναγνώστη να μην παρασυρθεί από τους «κοινωνιολογίζοντες Ρώσους κριτικούς» και να διαβάσει το έργο σαν δημιούργημα της γόνιμης φαντασίας του Γκόγκολ, που γράφτηκε μάλιστα υπό καθεστώς πνευματικού μόχθου. Είναι η γενική θέση του Ναμπόκοφ όταν προσεγγίζει κριτικά τα έργα λογοτεχνίας. Απορρίπτει τις ηθικολογίες και τα κοινωνικά μηνύματα ενώ εξαιρεί τη μουσική των κειμένων, την τάξη των λέξεων, την εσωτερική ζωή τους.

Για τον Τουργκένιεφ λέει ότι δεν είναι μεγάλος συγγραφέας αλλά απλώς ευχάριστος και μαζί με τον Γκόρκι και τον Τσέχοφ τους θεωρεί παγκόσμιους αλλά όχι ανάλογης με τη φήμη τους λογοτεχνικής αξίας. Για τον Ντοστογιέφσκι είναι γνωστή η αρνητική εμμονή του. Ξεκινά από το αξίωμα ότι η λογοτεχνικότητα στα έργα αναδύεται μόνο από την

καλλιτεχνική τους αξία, που κι αυτή απορρέει από την έμπνευση του συγγραφέα. «Απ' αυτήν την οπτική λοιπόν ο Ντοστογιέφσκι δεν είναι μεγάλος αλλά μέτριος συγγραφέας, με σελίδες που διακρίνονται για το υψηλής ποιότητας χιούμορ τους, αλλά και με σελίδες όπου κυριαρχούν η φλυαρία και οι κοινοτοπίες».

Αντίθετα έχει σε μεγάλη εκτίμηση τον Τολστόι. Γράφει γι' αυτόν ότι είναι ο μεγαλύτερος Ρώσος πεζογράφος που τον διαβάσεις γιατί απλώς δεν μπορείς να σταματήσεις. Το πρώτο πράγμα που επισημαίνει στην κριτική του είναι αν ο Τολστόι έχει «προσβληθεί» από το ιδεολογικό μικρόβιο που αποκαλείται «μήνυμα». Θεωρεί λοιπόν ότι η ιδεολογική του αναζήτηση στα λογοτεχνικά του έργα ήταν ήπια και απομακρυσμένη από την τρέχουσα πολιτική πραγματικότητα. Αποφαινεται ότι τον Τολστόι τον απασχολούσαν «τα διαχρονικά θέματα της Ζωής και του Θανάτου». Η ανάλυσή του για την Άννα Καρένινα άνετα μπορεί να λειτουργήσει ως μία εμβριθής εισαγωγή για τον αναγνώστη που θα ασχοληθεί με το πολυσέλιδο αυτό έργο.

Εντυπωσιακή είναι η απόδοση της αισθητικής μορφής στο έργο του Τσέχοφ. Ενώ δεν τον θεωρεί γλωσσοπλάστη όπως τον Γκόγκολ, καταφέρνει να μεταδώσει στον αναγνώστη μια αίσθηση αυθεντικής λογοτεχνίας πολύ πιο άμεση και πιο βαθιά απ' ό,τι πολλοί συγγραφείς κομψοεπείς και λεπτολόγοι. «Ο βασικός λόγος που το πετυχαίνει αυτό είναι ότι στα έργα του κυριαρχεί πάντα ένα γκρίζο χρώμα...».

Οι παραδόσεις του Ναμπόκοφ είναι γεμάτες από τον υποκειμενισμό ενός μοναχικού αναγνώστη. Δεν διαλέγεται με τα κριτικά ρεύματα του καιρού του, ίσως γιατί ο ίδιος δεν εξαρτούσε την επίδραση των κειμένων από το νόημά τους, όπως κάποια σύγχρονά του θεωρητικά ρεύματα. Αντίθετα ήταν προσπλωμένος στο «χρώμα» των έργων, στη βαθιά εντύπωση, στην αισθητική απόλαυση των γλωσσικών πλεγμάτων. Τα λογοτεχνικά έργα των *Μαθημάτων* περιγράφονται όπως ένας ζωγραφικός πίνακας, με την ένταση του λόγου και του πάθους που διέκρινε και τον ίδιο τον Ναμπόκοφ ως λογοτέχνη.